

СТАРАЖЫТНАГРЭЧАСКІЯ КРЫНІЦЫ НЕКАТОРЫХ КРЫЛАТЫХ АФАРЫЗМАЎ

У сучаснай беларускай літаратурнай мове ўжываецца каля дзясятка крылатых афарызмаў, якія належаць або прыпісваюцца знакамітым старажытнагрэчаскім аўтарам і паходзяць з тых ці іншых шырокавядомых антычных літаратурных, філасофскіх, навуковых твораў, напрыклад: **Адна ластаўка вясны не робіць** (гр. Ένα χελιδόνι δεν κάνει την άνοιξη) з трактата Арыстоцеля (384–322 да н. э.) «Нікамахава этыка»; **Бойся данайцаў, што дарункі прыносяць** (гр. Φοβού τους Δαναούς και δώρα φέροντας) з эпічнай паэмы Гамера (VIII ст. да н. э.) «Адысея»; **Двойчы не ўвайсці ў адну і тую раку** (гр. Δίς ες τὸν αὐτὸν ποταμὸν οὐκ ἂν εμβοίης) – афарызм Геракліта Эфесскага (каля 554–483 да н. э.), пра што згадваецца ў дыялогу Платона «Краціл»; **Дзе добра, там і радзіма** (гр. Πατρίς γάρ ἐστι πᾶσ' ἰν' ἂν πρᾶττη τις εἴ) – выслоўе з невядомага вершаванага твора Сафокла (каля 496–406 да н. э.), якое парадзіруецца Арыстафанам (каля 445 – каля 386 да н. э.) у камедыі «Багацце»; **Жыццё кароткае, мастацтва – вечнае** (гр. Ὁ βίος βραχύς, ἡ δὲ τέχνη μακρὴ) – афарызм, якім пачынаецца медыцынскі трактат Гіпакрата (каля 460 – каля 370 да н. э.) «Афарызмы»; **Нічога лішняга** (або **Нічога праз меру**) з гістарычнага анекдота пра «сем мудрацоў старажытнай Грэцыі» (Фалеса, Пітака, Біанта, Салона, Клебула, Місона і Хілона), якія нібыта высеклі гэта выслоўе на фронтоне знакамітага храма бога Апалона ў Дэльфах, пра што згадваецца ў дыялогу Платона «Пратагор», традыцыйна прыпісваецца аднаму з «сямі мудрацоў» – палітычнаму дзеячу, тырану радоскага горада Ліндаса і філосафу Клебулу (VI да н. э.); **Пазнай самога сябе** (гр. Γνῶθι

σεαυτόν) са згаданага гістарычнага анекдота пра «сем мудрацоў», традыцыйна прыпісваецца аднаму з іх – філосафу, матэматыку і астраному Фалесу Мілецкаму (624–546 да н. э.); **Пра нябожчыкаў або добра, або нічога** (гр. Τὸν τεθνηκότα μη κακολογεῖν) – афарызм аднаго з «сямі мудрацоў старажытнай Грэцыі», палітычнага дзеяча, паэта і філосафа Хілона (VI да н. э.), пра што згадваецца ў творы Дыягена Лаэртцага «Жыццяпісы і вучэнні знакамітых філосафаў»; **Усё цячэ, усё змяняецца** (гр. Τα πάντα ρεῖ καὶ οὐδὲν μένει) – выслоўе Геракліта Эфескага (каля 554–483 да н. э.), пра што згадваецца ў дыялогах Платона «Краціл» і «Тэатэт»; **Чалавек – мера ўсіх рэчаў** (гр. Πάντων χρημάτων μέτρον ἀνθρώπος – афарызм Пратагора (каля 480–410 да н. э.)), пра што згадваецца ў дыялогу Платона «Тэатэт»; **Час – найлепшы лекар** (гр. Ο χρόνος πάντοτε εστίν ὀρθὸς φάρμακον або Ο καιρός εἶναι ἰατρός) з фрагмента невядомай камедыі Менандра (каля 340 – каля 290 да н. э.), якая захавалася ў кампіляцыі «Аптоотασματικά» і г. д. [1].

Разам з гэтым, у сучаснай беларускай літаратурнай мове ужываецца шэраг крылатых афарызмаў, што традыцыйна не звязваюцца як носьбітамі мовы, так і мовазнаўцамі са старажытнагрэчаскімі ці ўвогуле антычнымі крыніцамі [2], але на самай справе з’яўляюцца цытатамі з твораў старажытнагрэчаскіх аўтараў [3–4].

Напрыклад, аўтарам афарызма **Архітэктур – гэта застылая музыка** (ням. *Die Architektur ist erstarrte Musik*) лічыцца Ф.В.Й. фон Шэлінг, які выказаў яго ў лекцыях «Філасофія мастацтва» ў Йенскім універсітэце (1802–1803 гг.). Пазней гэты ж афарызм выкарыстаў І.В. Гётэ ў адной з гутарак 23 сакавіка 1829 г., пра што згадваецца ў біяграфічным творы сакратара і сябра паэта І.П. Экермана «Размовы з Гётэ ў апошнія гады яго жыцця», а пасля змясціў яго ў зборніку сваіх думак «Максімы і рэфлексіі». Аднак першапачаткова афарызм паходзіць з блізкага па сэнсе выслоўя «Жывапіс – гэта паэзія, якая маўчыць, а паэзія – гэта жывапіс, які гучыць» старажытнагрэчаскага паэта Сіманіда Кёоскага (каля 556–468 да н. э.), пра што згадваецца ў творах Плутарха «Аб славе афінян» і «Як юнаку слухаць паэтычныя творы».

Афарызм **Жыццё – гэта змаганне** (лац. *Vivere est militare*), які з’яўляецца цытатай з твора Луцыя Анея Сенекі Малодшага «Лісты да Луцылія на маральныя тэмы», на самай справе паходзіць з трагедыі Еўрыпіда (каля 480–406 да н. э.) «Прасіцелькі»: «Жыццё наша – заўсёдная барацьба: шчаслівыя гэтыя раней, тыя пазней, іншыя (якія памерлі) – ужо ніколі».

Шырока вядомае выслоўе **І дым Айчыны нам салодкі і прыемны** (руск. *И дым Отечества нам сладок и приятен*) з камедыі А.С. Грыбаедава «Горе от ума», якое ужываецца ў вершы Г.Р. Дзяржавіна «Арфа» і было выкарыстана ў якасці эпіграфа (без указання крыніцы на тытульнай старонцы) расійскага часопіса «Российский музей» (1792–1794 гг.), лічыцца лацінскай прыказкай *Dulcis fumus patriae*, што склалася на аснове абагульнення зместу аднаго з вершаў Публія Авідзія Назона: «Не падлягае сумненню мудрасць ітакійца [Адысея], Які хоча бачыць дым ачагоў бацькаўшчыны» («Лісты з Понта», I, 3, 33). Аднак вобраз дыму з ачагоў бацькаўшчыны ўпершыню сустракаецца ў паэме Гамера «Адысея», у якой багіня Афін Палада так гаворыць пра Адысея, што трапіў

па дарозе дадому пасля перамогі грэжаў у вайне з Трояй на выспу да німфы Каліпса, якая закахалася ў яго і захацела, каб ён назаўсёды застаўся з ёй, забыўся пра бацькаў-шчыну, дзе не быў дзесяць гадоў: «Для Адысея салодкая і смерць, Каб толькі бачыць дым, які плыве над дахамі дамоў яго радзімы».

Папулярны афарызм **Ісціна ў віне** (лац. *In vino veritas*) з твора Плінія Старэйшага «Гісторыя прыроды» (XIV, 28, 22) бярэ свой пачатак, відаць, з выразу, які сустракаецца ў адным з вершаў старажытнагрэчаскага паэта Алкэя (VI ст. да н. э.): «віно і праўда».

Крыніцай выслоўя **Калі Бог хоча каго пакараць, ён пазбаўляе яго розуму** (лац. *Quos (quem) deus (Jupiter) perdere vult, dementat prius*) лічацца шматлікія познелатінскія літаратурныя творы, куды яно трапіла з вельмі папулярнай у сярэднявеччы кнігі «Сентэнцыі Публілія Сіра», якая была складзена невядомым аўтарам з фрагментаў твораў Публілія Сіра (I ст. да н. э.): «Лёс пазбаўляе розуму таго, каго хоча загубіць». Аднак гэты афарызм з'яўляецца недакладнай цытатай з трагедыі Сафокла «Антыгона»: «Добрае мы бачым у злым, калі асляпляе розум і вядзе да пібелі Бог».

Афарызм **Кропля камень крышыць** (лац. *Gutta cavat lapidem*) звычайна вызначаецца як цытата з кнігі вершаў Публія Авідзія Назона «Лісты з Понта» (IV, 10, 5), але на самай справе паходзіць з фрагмента эпічнай паэмы старажытнагрэчаскага паэта Харыла (V ст. да н. э.) «Персідская вайна»: «Кропля вады крышыць скалу, калі падае часта».

Аўтарам вядомага выслоўя **Маўчанне – знак згоды** (лац. *Silentium videtur confessio*) лічыцца Луцый Аней Сенека Старэйшы, які ўжыў яго ў адным з раздзелаў анталогіі «Узоры майстэрства аратараў і рытараў»: «Маўчанне раўназначнае прызнанню» («*Controversiae*», X, 2, 6). Афарызм бярэ свой пачатак яшчэ ў трагедыі Сафокла «Трахінянкі»: «...хіба ты не разумееш, што маўчаннем ты пацвярджаеш сваю віну?».

Крылаты афарызм **Чалавеку ўласціва памыляцца** (лац. *Errasse humanum est*) сустракаецца ў шматлікіх старажытналатінскіх крыніцах. Ён, напрыклад, ужываецца ў творах аднаго з заснавальнікаў (айцоў) Заходняй Хрысціянскай Царквы, стваральніка кананічнага тэкста Св. Пісання на лацінскай мове («*Vulgata*»), перакладчыка і пісьмёніка Св. Іераніма Стрыдонскага (347 – 420): «Зрабіць памылку ўласціва чалавеку» («*Epistolae* LVII», 19). Тое самае – у адным з раздзелаў анталогіі Луцыя Анея Сенекі Старэйшага «Узоры майстэрства аратараў і рытараў»: «Памыляцца – чалавечая ўласцівасць» («*Controversiae*», 4, 3). Аўтарам афарызма лічыцца Марк Тулій Цыцэрон, які выкарыстаў яго ў з адной са сваіх знакамітых прамоў «Філіпікі»: «Кожнаму чалавеку ўласціва памыляцца, але нікому, акрамя дурня – упарціцца ў памылцы». Аднак на самой справе час узнікнення гэтага выслоўя значна ранейшы. Яно сустракаецца ў творах старажытнагрэчаскага паэта Феагіда Мегарскага (VI ст. да н. э.): «...памылкі непазбежныя сярод смяротных» («*Элегіі*», 327 і наст.). Блізкія па сэнсе выслоўі ўжываюцца ў фрагменце адной з невядомых камедый Менандра (гл. «*Αποπτασματικά*», 680), трагедыі Еўрыпіда «Паліт», трагедыі Сафокла «Антыгона» і інш.

Ватра заўважыць, што старажытнагрэчаскія вытокі маюць і іншыя крылатыя афарызмы ў беларускай мове, асабліва тыя, што паходзяць з лацінскіх крыніц. Вызначэнне

дакладнага паходжання крылатых афарызмаў – адна з актуальных задач вывучэння афарыстыкі беларускай мовы.

Літаратура

1. Іваноў, Я.Я. Крылатыя афарызмы ў беларускай мове: з іншамоўных літаратурных і фальклорных крыніц VIII ст. да н. э. – XX ст.: тлумач. слоўн. / Я.Я. Іваноў. – Магілёў: МДУ, 2011. – 164 с.
2. Іваноў, Я.Я. Афарызмы ў антычным дыскурсе / Я.Я. Іваноў // Текст. Язык. Человек: сб. науч. тр. В 2 ч. Ч. 1 / МозГПУ; редкол.: С.Б. Кураш (отв. ред.) [и др.]. – Мозырь, 2009. – С. 247–249.
3. Іваноў, Я.Я. Аб паходжанні крылатага афарызма *Amicus Plato, sed magis amica veritas* / Я.Я. Іваноў // Материалы научно-методической конференции преподавателей и сотрудников [МГУ]. (г. Могилев, 3–4 февр. 2011 г.) / под ред. А.В. Иванова. – Могилев, 2011. – С. 101–104.
4. Іваноў, Я.Я. Аб паходжанні крылатага афарызма *Natūra abhorret vacuum* / Я.Я. Іваноў // Куляшоўскія чытанні: материалы Междунар. науч.-практ. конф. (г. Могилев, 27–28 апр. 2011 г.) / редкол.: А.А. Папейко [и др.]. – Могилев, 2011. – С. 101–104.